

УЛОГА ОБАВЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ У ИЗГРАДЊИ БЕЗБЕДНОСНЕ ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ

Радослав Гаџиновић*

Институт за политичке студије – Београд

Овај рад је покушај аутора да подсети структуре државе и научну јавност на улогу и значај обавештајних служби у изградњи капацитета безбедности демократске државе. Рад обавештајних служби не може увек бити доступан јавности, њихов рад је у већини тајан, непрекидан, методе специфичне и недоступне јавности, и једино таквим начином рада могу допринети изградњи безбедносне функције државе, али њихов рад мора контролисати парламент и влада како би се избегле многе негативности које су у прошлости карактерисале рад обавештајних служби. Савремени обавештајно-безбедносни систем, у складу са дефинисаним националним интересима и спољно-политичким приоритетима, своје постојање и рад темеље на: стратегијама националне безбедности, законима о националној безбедности, матичним законима појединих обавештајних установа који ближе прецизирају делокруг рада, унутрашњу организацију, и методе рада служби, као и средства и мере које службе користе.

Кључне речи: *држава, безбедност, демократија, обавештајне службе, капацитет*

Ниједан циљ није толико узвишен да би оправдао нечасна средства.

Алберт Ајнштајн

У теоријским радовима посвећеним феноменима обавештајне активности и обавештајне службе, обавештајна активност, или њен еквивалент на енглеском језику *intelligence*, дефинише се и као процес прикупљања обавештајних информација/обавештајно истраживање, или „обавештајни циклус“ (*intelligence cycle*), који се реализује кроз више међусобно повезаних фаза. До сада су развијени различити теоријски практични модели обавештајног циклуса, који се могу у најкраћем изложити на следећи начин: уочавање одређеног политичког, социјалног, безбедносног, или неког другог проблема значајног за реализацију националних интереса и очување и унапређење националне безбедности једне земље; утврђивање обавештајних/ информационих потреба и захтева од стране носилаца политичке власти и њихово преношење

* Проф. др Радослав Гаџиновић је научни саветник.

обавештајно-безбедносним установама; анализа обавештајних захтева, планирање и покретање процеса прикупљања сирових обавештајних информација (*raw intelligence*); класификација, процењивање и анализирање обавештајних информација; интерпретација и интеграција / обједињавање обавештајних сазнања; израда завршних обавештајних докумената (*finish intelligence*), њихово похрањивање и чување; уступање завршних обавештајних докумената – обавештајног сазнања крајњим корисницима (стварним субјектима политичког одлучивања који учествују у креирању и реализацији спољне политике); тумачење завршних обавештајних сазнања и *feed back*.¹

Дефинисање обавештајне службе

Обавештајна служба је посебна организација државних органа, чија се делатност огледа у прикупљању и изучавању података о другим државама и унутар сопствене државе. Обухвата све структуре друштва и све друштвене активности (политичке, економске, војне, научно-техничке и др.) државе према којој је усмерена. Садржи и контра-обавештајну делатност, усмерену на откривање и сузбијање деловања страних обавештајних служби према сопственој држави. Појам обавештајне службе не може се поистовећивати са појмом шпијунаже, која је само део обавештајне делатности и, у најужем смислу, подразумева поседовање тајних података коришћењем агената (шпијуна). Шпијунажом се сматра онај део обавештајног рада који се у миру по међународном праву или према законодавствима већине земаља може квалификовати као кривично дело. Обавештајна делатност је током развоја људске цивилизације била предмет бројних расправа истраживача који су настојали да објасне ту појаву и дају научно одређење. Међутим, наука је скромно присутна у овом важном сегменту људске делатности која би имала изузетно значајну улогу у решавању проблема који су предмет деловања обавештајних служби. Најважнији разлог за скроман научни приступ разматрању обавештајне делатности јесте тај што је она увек била обавијена атрибутом тајности, почев од *Банума*, првог познатог шпијуна у историји човечанства.²

Најзначајнији траг и најстарије дело из области војне мисли оставио је кинески војсковођа *Сун Цу Ву*, око 500. године п.н.е. Шпијунажа је, по њему, „*божанско повлачење нити и најдрагоценија особина владара, кога оспособљава*” за наносење удара и за победу, моћ која се назива предвиђањем. Међутим, ова моћ предвиђања не произлази из духова, нити се постиже искуством или неким прорачуном. Моћ предвиђања зависи од података о непријатељском распореду које нам могу дати једино други људи.³

¹ Младен Бајагић, *Шпијунажа у XXI веку – Савремени обавештајно-безбедносни системи*, (Друго допуњено издање), МАРСО, Београд, 2010, стр. 3.

² Најстарији писани извор о постојању обавештајних активности датира из периода 4000. година пре нове ере, где је на глиненој плочици записан извештај шпијуна по имену *Банум* из државе *Маби* на реци *Еуфрат*, у којем јавља свом владару да је видео како у суседним непријатељским насељима становници измењују поруке ватреним сигналимa, да ће лично отићи тамо да испита о чему се ради, и да би требало појачати стражу на градским зидинама. Међу првима, обавештајне службе имали су: *Асирска држава* за време *Асурбанипала* (669-626. г. п.н.е.), *Македонија* за време *Александра III Македонског* (346-323. г. п.н.е.) и *Рим* у доба стварања Империје (Душко Вејновић, *Државна безбедност – обавештајне службе*, МУП Републике Српске, Бања Лука, 1995, стр. 87-88).

³ *Сун Цу Ву, Вештина ратовања*, Мала војна библиотека, Београд, 1952, стр. 89-90.

Грчки филозоф *Аристотел* (348 – 322. г. п.н.е) говори о врло раширеној шпијунажи унутар и између грчких градова-држава. Тако, у свом делу „Политика”, пише: „Грађане треба увек имати пред очима, они треба да се што више баве на пољу, јер ће тако имати најмање могућности да сакрију своју делатност и то стално робовање ће их навикнути да буду покорни. Тим и другим мерама служе се тирани код Персијанаца и Варвара и све те мере имају исти циљ. Тиранин, исто тако, мора да зна шта његови поданици говоре и раде, да има уходе као што су у Сиракузи биле жене-шпијуни, такозване *потагогиде* (агенти у служби владара)”.⁴ И *Хијерон* је спао доушнике где год је био неки скуп или састанак. Јер људи се не усуђују да говоре слободно бојећи се таквих шпијуна, а уколико се и усуде, то тешко може остати сакривено.⁵

Основни циљ оних који учествују у обавештајним активностима јесте да се оне успешно изведу и да не буду доступне, посебно широј јавности. Тиме се ова област „скрива” и од науке јер да би нешто постало предмет научног истраживања, мора бити јавно манифестовано. Обавештајне активности представљају неодојиви део политике и на ту чињеницу први је указао *Никола Макијавели* (1468–1527), који је отворио нову епоху теоријско-политичке мисли, створивши тиме услове за експанзију ове делатности.⁶

Међутим, у процесу разматрања улоге обавештајних служби у изградњи безбедносне функције државе наука мора имати значајну улогу, што значи да се са једног значајног дела рада обавештајних служби мора скинути вео тајности како би се наука укључила у изградњу додатног квалитета методологије и ефикасности обавештајног рада. Научне методе сигурно ће обогатити смисао и садржај деловања обавештајних служби уопште, а посебно у изградњи безбедносне функције државе, јер се обавештајне службе морају бавити истраживањима појава у циљу нових сазнања, а у томе ће знатно помоћи методе научноистраживачког рада. *Дакле, обавештајна служба је друштвено-историјска и класно условљена специјализована организација која у оквиру свог делокруга рада спроводи тајне обавештајне, контраобавештајне и субверзивне садржаје према виталним интересима противника, користећи при том специфичне методе и средства, са циљем остваривања одређених политичких интереса и заштите унутрашње и спољне безбедности.*⁸

Обавештајне и безбедносне агенције једине су надлежне и овлашћене да примењују тајне методе и средства ради откривања носилаца тајних припрема и делатности који у наредном периоду прете да наруше систем безбедности државе. У том правцу би требало да делују све обавештајне и безбедносне службе, које применом метода и средстава треба правовремено да открију индикаторе који упућују на могућност појаве свих облика угрожавања безбедности државе. Обавештајне службе, своја сазнања на време треба да достављају политичким структурама државе како би њен систем безбедности правовремено испољио активност на превентивним, репресивним а у случају потребе и борбеним активностима на спречавању угрожавања безбедности државе и њених грађана.

⁴ Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1979, стр. 190.

⁵ Исто, стр. 191.

⁶ Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 334.

⁷ Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 265.

⁸ Андреја Савић, *Увод у државну безбедност*, Виша школа унутрашњих послова Београд, 2002, стр. 42.

Рад обавештајних служби не може увек бити доступан јавности, њихов рад је у већини тајан, непрекидан, методе специфичне и недоступне јавности. Једино таквим начином рада могу допринети изградњи безбедносне функције државе, али њихов рад мора бити контролисан од стране парламента и владе како би се избегле многе негативности које су у прошлости карактерисале рад обавештајних служби.

Основне фазе у радном циклусу сваке обавештајне службе, без обзира на то што се оне по карактеру могу разликовати, јесу: *утврђивање обавештајних – информационих потреба (одлучују спољнополитичке институције самостално, или по предлогу и у сарадњи са обавештајним руководиоцима); преношење обавештајних захтева од стране политичких структура које одлучују о обавештајним установама; иницијатива (анализа обавештајних потреба и захтева, доношење одлуке о покретању обавештајног истраживања, учешће и разматрање обавештајно-безбедносног проблема); планирање и организовање обавештајног истраживања (избор метода и поступака); прикупљање сирових обавештајних информација; производња обавештајних сазнања (класификовање, процењивање, анализирање, интерпретација и обједињавање обавештајних информација); израда завршних обавештајних докумената и уступање завршних обавештајних докумената (завршног сазнања) крајњим корисницима и техничка (евентуално и политичка) интерпретација обавештајних података.*⁹

Дакле, финални производ рада обавештајне службе у правовременом откривању евентуалних носилаца угрожавања безбедности доставља се на коришћење институцијама државе. Обавештајни рад је уопште врло динамичан и у својим фазама узајамно зависан процес, тако да све карике у том ланцу морају бити чврсто узрочнопоследично везане. *Први корак у процесу прикупљања чињеница јесте поседовање сировог обавештајног материјала о начину и облицима угрожавања безбедности државе и њених грађана.* Деловање обавештајних служби у том процесу веома је разгранато и не признаје границе, како у погледу материје, тако и у погледу извора. Подаци се не прибављају насумице, већ по унапред одређеном плану, због чега тај посао представља виталну функцију разних обавештајних агенција појединих земаља. Обавештајне службе најважније податке о евентуалним носиоцима насиља прикупљају применом тајне методологије. Међутим, знатан проценат обавештајних података добијају коришћењем легалних извора, као што су средства информисања, јавни скупови, научне трибине, разни интервјуи грађана, посебно од лица запослених у државним институцијама. Агентурни обавештајни рад нужно је обавијен тајношћу, па је истраживање ове области објективно отежано. У обавештајном процесу, агентурни рад заузима важно место. Агентурни рад је, такође, део обавештајног система државе.¹⁰

Свака савремена држава настоји да прикрије сопствене, а сазна туђе (пријатељеве и непријатељеве) тајне намере. У том смислу, испреплетеност и различитост интереса у међународним односима, а посебно тајновитости стратегије њиховог остваривања у свакој држави, условљавају обавештајну и контраобавештајну делатност. У том процесу обавештајне службе имају посебан значај. Термин *обавештајна служба*

⁹ Савић А. и др, *Основи државне безбедности*, МУП Републике Србије, 1998, стр. 78.

¹⁰ Радослав Гајиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 267-269.

у свакодневној употреби има двојако значење: под њим се подразумева делатност усмерена на прикупљање посебно чуваних података о институцијама других земаља или сопственим унутрашњим противницима који делују тајно. Израз „служба” означава и групу људи који врше неке послове у име заједнице, односно синоним је за организацију као виши степен учвршћивања власти, а тиме и заједнице.¹¹

Обавештајне службе *великих сила имају искључиво офанзивни карактер*, а службе *малих земаља воде самосталну политику, имају искључиво одбрамбени карактер* и усмерене су на откривање и сузбијање тајног подривачког деловања које угрожава њихову безбедност. Обавештајне службе појавиле су се на одређеном степену друштвеног развитка, тј. у време појаве државе као основног облика класног организовања друштва. Ова делатност од почетка се показала као незаменљива потреба државне власти и неопходан услов за њено успешно функционисање, како на спољном, тако и на унутрашњем плану.¹²

Настанак и уобличавање обавештајне службе посебно је убрзало често вођење ратова међу државама. Показало се да без доброг познавања противника нема ни успеха у борби. У почетку су податке прикупљале уходе и извиђачи, непосредно пре почетка и у току дејстава, али то није могло да задовољи потребе командовања. Све сложенији односи међу државама наметнули су потребу за ширим информацијама о другим земљама, па је то допринело да се те делатности прошире и на друге сегменте друштва. Унутрашње класне противречности, својствене држави од њеног настанка, допринеле су стварању и развоју обавештајне службе, посебно, контраобавештајне службе – службе безбедности. Отпор угњетене и експлоатисане класе владајућој, од самог почетка је укључивао примену тајних завереничких метода борбе. То је створило потребу да се у оквиру државних структура створи специфична организација која би у земљи открила такве опасне делатности. У каснијим периодима утицаји спољних и унутрашњих чинилаца иницирали су убрзани развој и јачање обавештајне функције државе. Развој обавештајне службе текао је упоредо са развојем и усавршавањем државног апарата. У почетку је то била повремена функција, коју су према указаној потреби (рат, унутрашње побуне и сл.), обављале изабране и поверљиве личности. Међутим, стварањем централизованих држава, у доба апсолутистичких монархија, обавештајна служба израста од повремене у сталну системску делатност одређених државних органа.¹³

¹¹ Савић А. и др, Основи државне безбедности, МУП Републике Србије, 1998. стр. 43.

¹² Први писани извор о обавештајној активности сеже око 4.000 година уназад, будући да су археолози, откопавајући остатке града државе *Мари* на реци *Еуфрат* (данашња источна Сирија), пронашли глинену плочицу на којој је забележен најстарији, за сада познат, шпијунски извештај на свету. Настанак и уобличавање обавештајне службе посебно је убрзало често вођење ратова међу државама. Показало се да без доброг познавања противника нема ни успеха у борби. У почетку су податке прикупљале уходе и извиђачи, непосредно пре почетка и у току дејстава, али то није могло да задовољи потребе командовања. Све сложенији односи међу државама наметнули су потребу за ширим информацијама о другим земљама, па је то допринело да се те делатности прошире и на друге сегменте друштва. Чувени војсковођа Сун Цу Ву у VI веку п.н.е. је рекао: „Ако познајеш себе и свог непријатеља, онда се у стотину битака не мораш бојати за исход. Ако познајеш себе, а не и непријатеља, онда ћеш за сваку победу доживети и један пораз. Ако не познајеш ни себе ни непријатеља онда си увек поражен (Радослав Гађиновић, *Антитероризам – друго измењено и допуњено издање*, ЈП Службени гласник, Београд, 2015, стр. 43).

¹³ Радослав Гађиновић, *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 272.

Појавом капитализма, који карактеришу буран развитак праћен крупним унутрашњим противречностима и сложеност међународних војних, политичких, економских и других збивања, нагло се развијају и модернизују обавештајне службе. Дакле, савремене обавештајне службе представљају творевину и достигнуће капитализма. Обавештајне службе могу се поделити на више начина: *према месту у државној организацији – на централне и ресорне; према називу – на војне и цивилне; према врсти делатности – на опште и специјалне; према блоквској подељености – на националне и наднационалне.*¹⁴

У свакој модерној држави постоји већи број мање или више самосталних организација, које су међусобно повезане и јединствено руковођене, и чине обавештајни систем земље. У начелу, једна служба је главна, има универзални карактер и назива се централна обавештајна служба. Она има водеће место и од стратегијског је значаја. Остале су уже специјализоване и намењене за прибављање информација из појединих области од интереса за државу, па су као такве уграђене у државне ресорне (одбрану, спољну политику, економију, унутрашње послове и сл.) и називају се „*ресорне обавештајне службе*”.

Без обзира на методолошку поделу, на почетку XXI века у многим земљама света постоје следеће врсте обавештајних служби: *централна обавештајна служба; војно-обавештајна служба; обавештајна служба министарства иностраних послова; економска обавештајна служба; нуклеарна обавештајна служба; наднационална обавештајна служба...*¹⁵ Поред наведених служби, историјски су познате и друге службе, као што су: обавештајне службе политичких партија; обавештајне службе политичких покрета и обавештајне службе емигрантских организација. Савремене обавештајне службе извршавају веома сложене и разноврсне задатке. Према месту одвијања и циљевима који се желе постићи, целокупна њихова активност може се разврстати у три облика: *обавештајна делатност, контраобавештајна делатност и субверзивна делатност.* У пракси се ове делатности обавештајних служби међусобно преплићу, тако да је тешко између њих повући оштре границе.

Обавештајна делатност *представља скуп планских, организованих и непрекидних мера и поступака које предузимају њени носиоци ради остваривања увида у стање, могућности и намере појединих држава и појава које су објекат обавештајног истраживања, како би се на основу тих сазнања предузимале одговарајуће активности на политичком, економском и војном плану.* Прикупљање података о другим државама је веома сложен посао, јер су ти подаци најчешће добро чувани и заштићени као тајна. Да би до тих података дошле, обавештајне службе су принуђене да се користе разноврсним тајним средствима и методама. Морају да делују агресивно како би извршиле тајни продор на туђу територију и у њој створили сигурне и поуздане изворе информација. Обавештајна делатност се одвија кроз обавештајни поступак (циклус), који обухвата: *планирање и организовање, прикупљање података, обраду података, процену и достављање и коришћење података.*¹⁶

Дакле, обавештајном делатношћу најшире и најинтензивније се баве велике силе и та делатност је у функцији њихове хегемоније. Обавештајну делатност зема-

¹⁴ Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 338.

¹⁵ Исто, стр. 339.

¹⁶ Љубомир Стајић, *Основи безбедности*, Драганић, Београд, 2006, стр. 206-207.

ља таквог опредељења и деловања у међународним односима карактеришу бројне специфичности, а најзначајније су¹⁷: *не постоје квалитативна и квантитативна ограничења у прибављању информација, нити у погледу бројности одговарајућег кадра, техничких и финансијских могућности и употребљеног времена; незамисливо је одустајање од прибављања неке неопходне информације само зато што се до ње не може доћи на дозвољен, легалан начин; обавештајна делатност спроводи се првенствено уз помоћ људи, односно нема обавештајне делатности без квалитетне агентурне мреже; резултати обавештајне делатности треба да омогуће да се провири у противников начин размишљања, да се утиче на његове одлуке, да се идентификује и да се инфилтрира у његов обавештајно-безбедносни систем; обавештајна делатност се не може посматрати одвојено од политике, односно она треба да омогући влади да према противнику води спољну политику на граници између дипломатских поступака и отворене интервенције.* Наведене специфичности токова обавештајне делатности, осим што указују на непрекидност обавештајног циклуса (планирање и организовање, прикупљање, обрада и коришћење података), разоткривају субверзивну улогу државе у односу на земље и народе према којима има хегемонистичке и друге циљеве и интересе. У свему томе, повратна веза (*feedback*) чини најважније обележје обавештајне делатности. Под тим се подразумева да онај коме је познато (држава) колико и које информације су потребне о објекту интересовања и напада одређује обим обавештајног интересовања и додељује задатке извршиоцима (обавештајне службе), прати њихову реализацију и, најзад, користи постигнуте резултате. То је циклус који се непрекидно одвија и у којем сваки чинилац има прецизно дефинисане задатке и обавезе. Руководећи органи обавештајне службе, према захтевима одговарајуће надлежне институције, планирају и организују прибављање података о земљи – објекту интересовања. Извршни органи обавештајне службе прибављају потребне податке, који се сливају у централу обавештајне службе. Аналитички органи обрађују приспеле податке и информације, процене, анализе и сл., а затим их државни органи користе у вођењу политике према земљи – жртви.¹⁸

Контраобавештајна делатност обавештајних служби одвија се претежно на сопственој територији и има заштитни карактер. Често се (погрешно) назива „дефанзивном” обавештајном службом, контраобавештајном службом или службом безбедности. Ова служба је намењена за откривање и онемогућавање рада страних обавештајних служби у сопственој земљи, као и свих других структура које се тајно баве подривачким активностима.

Контраобавештајном активношћу постиже се: заштита виталних државних тајни од страних обавештајних служби; спречавање шпијунаже; откривање и онемогућавање свих облика тајне подривачке делатности против сопствене земље, чији су иницијатори стране обавештајне службе; откривање и спречавање тајног превратничког деловања против постојећег поретка. Независно од тога што је контраобаве-

¹⁷ Мијалковски М, *Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима*, Војно дело, број 45/95, стр. 79-80.

¹⁸ Радослав Гафиновић, *Антитероризам – друго измењено и допуњено издање*, ЈП Службени гласник, Београд, 2015, стр. 57.

штајна делатност у основи дефанзивна – одбрамбена, органи који се њоме баве најчешће се постављају веома офанзивно. Они се инфилтрирају у обавештајне институције других земаља, с циљем да се благовремено открију и ефикасно спрече њихове планиране активности.

Због мноштва лаичких перцепција и нераумевања природе и улоге обавештајне активности у политичким процесима, неопходно је утврдити шта се тачно подразумева под обавештајном активношћу (*intelligence*)?¹⁹ Чак и у научној и стручној литератури која се бави истраживањем *обавештајне активности* и њене улоге у достизању, очувању и унапређењу националне безбедности, остварењу националних интереса, и доношењу и реализацији (спољно) политичких одлука, није усвојена јединствена и општеприхватљива дефиниција овог појма.¹⁹ Разлози су многобројни, почев од оних социјалне, политичке, етичке, идеолошке, и концепцијске природе. Неки сматрају да је обавештајна активност “најмање схваћена и највише истраживана област у теорији међународних односа”²⁰, други је виде као моћ, гравитни део свеобухватне националне моћи државе, а трећи сматрају да она није засебан елемент моћи, али јесте средство за усмеравање њене употребе, било у облику офанзивне силе, или разумевања нечијег окружења и могућности, тиме и начина како и против кога применити силу или моћ.²¹

Без обзира на ова гледишта, обавештајна активност се ипак мора разумети као незаобилазна категорија савремене политичке и безбедносне стварности. Јер, поред њене улоге у разумевању природе глобализованих изазова и претњи безбедности у XXI веку, и процени и прогнози њиховог даљег јачања, обавештајна активност је постала и окосница оперативних стратегија глобалних безбедносних операција. Једна од њих је и “стратегија преемотивног ратовања” (*preemptive war*)²² изнедрена у администрацији Џорџа Буша млађег, као последица терористичког напада 11. септембра 2001. године. У овој стратегији обавештајна активност се дефинише као “стратегија офанзивног лова” (*offensive hunt strategy*), што је опет доводи у директну везу са политичком моћи у најширем смислу. Чак је и у расправама о новим економским стратегијама XXI века обавештајна активност незаобилазна категорија, која је у директном узајамном односу са знањем: „знање је вредност, али је обавештајна активност (*intelligence*) моћ”. То је утицало да се и изван расправа о улози обавештајне активности у области националне безбедности и спољне политике, и међународној и глобалној безбедности, обавештајна активност јави као феномен од највишег значаја и у области глобалних економских односа под термином „*business and competitive intelligence*“. У том смислу се може говорити и о својеврсној глобализацији обавештајне активности.²³

¹⁹ McDowell, Don, Godman, Jan (eds), *Strategic Intelligence: A Handbook for Practitioners, Managers, and Users* (Revised Edition), Lanham, Maryland, Toronto, Plymouth: The Scarecrow Press, Inc, 2009, p. 4.

²⁰ Младен Бајагић, *Обавештајна активност у систему политичке власти*, Политичка ревија, бр. 2/2011, стр. 354.

²¹ Упореди: Herman, Michael, *Intelligence Power in Peace and War*, The Royal Institute of International Affairs, Cambridge University Press, 2008; Boyce R., Maiolo J., (eds), *The Origins of World War, Two: The Debate Continues* (Basingstoke: Palgrave, 2003), p. 308. – In: Scott, L.V., Jackson P.D. (eds), *op. cit.*, p. 3.

²² Младен Бајагић, *Обавештајна активност у систему политичке власти*, Политичка ревија, бр. 2/2011, стр. 355.

²³ Svendsen, Adam, “The globalization of intelligence since 9/11: frameworks and operational parameters”. In: *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 21, Number 1, March 2008, pp. 129-144.

Организација обавештајних служби у савременој држави

Крајни резултат рада обавештајних служби у области реализације обавештајно-информативне и обавештајно-безбедносне функције су завршни обавештајни производи (завршно обавештајно сазнање), који се синтетизовани и у различитим формама обавештајних докумената, уступају крајњим корисницима – стварним субјектима политичког одлучивања, који непосредно учествују у утврђивању и спровођењу дефинисаних (спољно) политичких циљева. Сврсисходност обавештајне активности огледа се у њеном коначном производу, обједињеном и специфичном сазнању о захтеваним појавама и процеси-ма, као услову да се у артикулацији националних интереса и очувању и унапређењу националне безбедности искаже способност уочавања, спознаје, разумевања и суочавања (антиципације) са променама (новонасталим ситуацијама) у међународном окружењу од стране носилаца политичке власти који су и наручиоци обавештајних истраживања.²⁴

Због обима и разноврсности задатака који се постављају обавештајним службама, њихова организација је веома специфична и сложена. На организацију утичу многи фактори, као, на пример: *друштвенополитички систем, величина земље, спољнополитичка оријентација, интереси, сфере утицаја, кадрови и финансијска средства*. Организација сваке савремене обавештајне службе прилагођена је потребама и политици државе којој служба припада. Све обавештајне службе имају готово идентичне организационе структуре, како по хоризонталном, тако и по вертикалном принципу организовања. Наиме, хоризонталним принципом задовољава се начело технологије рада, док се вертикалним организовањем обезбеђује постизање координације, разграничења надлежности, односно субординације. Већина обавештајних служби у свом саставу има: *руководеће и управне органе, извршне органе, агентуру и специјалне снаге*.²⁵

Ниједна држава не дозвољава да се у редовима њених грађана и на њеној територији ствара агентура. Свака држава се штити законским мерама и против агената се прописују најстроже казне у кривичном законодавству. Обавештајне службе се у својој делатности придржавају одређених принципа који нису увек и свугде утврђени службеним правилима и уредбама. Принципи рада проистичу из опште политичке концепције државе, посебних политичких, војних и других циљева одређене државе према другим државама, улоге обавештајне службе у њиховој реализацији, као и из карактеристика обавештајне и субверзивне делатности. Неки принципи обавештајног рада могу бити важећи за све обавештајне службе, мада постоје и они који су специфични за сваку обавештајну службу. Ово се нарочито односи на оне који проистичу из стручног рада. Рад савремених обавештајних служби заснива се на следећим принципима: *свеобухватност у раду, непрекидност и интензитет деловања; циљ оправдава средство; инфилтрација и агресивност при извршавању задатака; објективност, веродостојност и провера; једностраност и пристрасност; право-временост у раду; оригиналност у поступцима; тајност рада; планирање задатака; градирање – разврставање задатака; централизација рада и руковођења; релативна самосталност у деловању; специјализација у раду; тимски рад*.²⁶

²⁴ Исто, стр. 4.

²⁵ Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 344.

²⁶ Исто, стр. 347-350.

Методе рада обавештајних служби

Обавештајне службе при извршавању задатака из своје надлежности примењују одређене форме²⁷ и методе деловања. Избор форми и метода зависи од више чинилаца: обавештајне потребе земље, задатка и циља који се поставља пред службу, политичког курса који се води према другим земљама, времена извршења задатка (у миру, у рату и ванредном стању), места на којима се задатак извршава (на својој територији, територији противника или некој трећој територији – савезника), врсте делатности обавештајне службе (обавештајна, контраобавештајна или превратничка – субверзивна), расположивих снага и средстава службе и реалних могућности службе да изврши постављени задатак. Форме и методе рада обавештајних служби представљају највећу тајну и као такве су заштићене. Ако се открију форме и методе рада поједине службе, онда се најчешће открива и цела служба. У пракси је уобичајена подела метода рада обавештајних служби на *легалне* и *илегалне* методе. Неки аутори методе деле и на основу средстава којима се врше на: *агентурне методе*, *методе примене прислушне технике*, *методе електронског извиђања* и слично. У односу на садржај рада обавештајних служби, условно, методе се могу класификовати на: *методе прикупљања података* и *методе превратничког (субверзивног) деловања*.

Прибављање информација (прикупљање података) је основни и најзначајнији задатак обавештајне службе. Информације се могу прикупљати на легалан и илегалан начин, уз коришћење разноврсних снага и средстава, као и коришћењем одређених техника. *У прикупљању података могу се користити следеће методе*: отворени извори информација, метода непосредне опсервације (извиђање, осматрање), агентурна метода, метода оперативне технике, метода „политичких пријатеља” симпатизера и метода деловања специјализованих снага.²⁸

Метода отворених извора информација је легалан начин прикупљања информација – обавештајних података. Обавештајне службе систематски прате рад средстава јавног информисања, као и сву издавачку делатност која би могла да садржи неку значајну информацију. Аналитичким радом служба упознаје опште стање у свим областима живота једне земље. Код ове методе могу се применити разне форме прикупљања информација, као, на пример: упућивање припадника службе на војне параде, маневре и вежбе где је дозвољено присуство јавности, јер се на тај начин стиче директан увид у војне могућности једне земље (обученост и опремљеност) и присуство разним пријемима, коктелима, свечаностима и слично. Обавештајни органи ступају у контакт са што већим бројем страних држава из свих средина и кроз разговор, дебате и постављање питања долазе до значајних информација. Присутвом изложбама, сајмовима, ревијама, лову и риболову, као и туризму, обавештајним службама се отварају могућности да прикупљају податке. У односи-

²⁷ „Форма подразумева облик, вид неке делатности и повезана је са садржајем рада. Метода је начин истраживања и планирани поступак у истраживању неке истине” (Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, II издање, Просвета, Београд, 1961, стр. 473).

²⁸ Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 352-358.

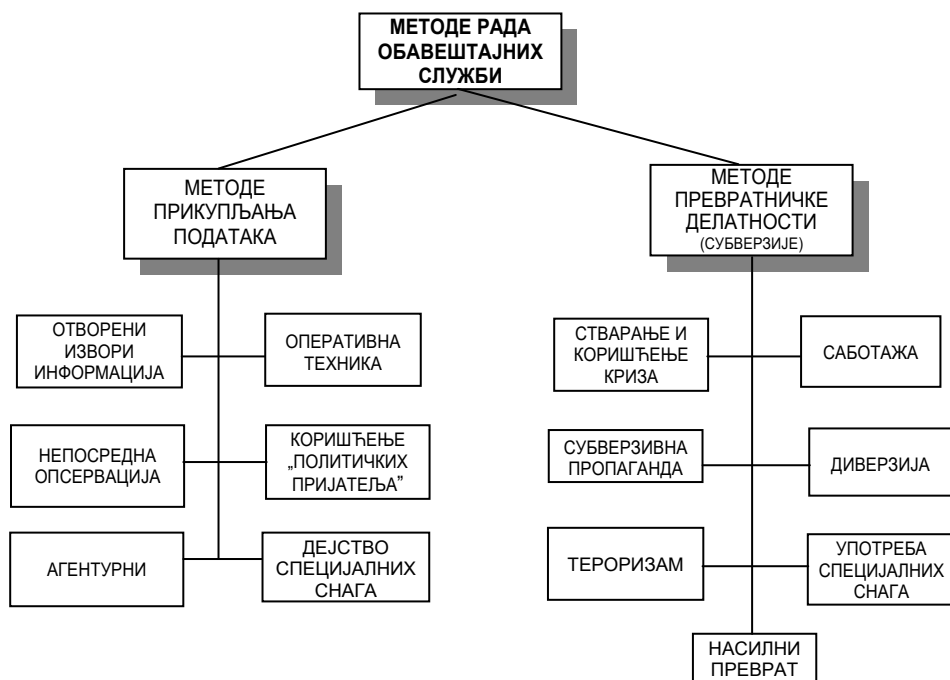
ма међу државама постоје и одређене везе (разне уговорне обавезе, посете делегација, школовање кадра, представништва, дипломатско-конзуларни представници и сл.), које такође пружају могућности обавештајним службама да прикупљају одређене информације о земљи домаћина.

Метода непосредне опсервације остварује се директним извиђањем (опсервацијом) посебно значајног правца, рејона или објекта, са циљем да се прикупе или провере потребни подаци, како би се на основу њих нагостили одређени догађаји. Код ове методе рада могу се применити уређаји за осматрање и фото-снимање. Овај метод рада примењују војни обавештајци. Метода непосредне опсервације је на граници легалне и илегалне методе, јер кретање у непосредној близини забрањене зоне формално није забрањено, али често долази до прекорачења и злоупотребе (снимање, скицирање, записивање, интересовање преко других лица и сл.), што је законом сваке земље забрањено.

Агентурна метода је илегални начин прикупљања података и подразумева коришћење тајних сарадника обавештајне службе (непрофесионалаца) за упознавање стања, могућности и намера противника. Савремена обавештајна служба ствара оперативце који трагају за информацијама непосредно, визуелним и чулним опажањем, и посредно, уз помоћ различито мотивисаних људи који непрофесионално сарађују са обавештајном службом. Обавештајне службе сматрају да се најбоља информација о објекту интересовања може добити од човека који ради у њему. Дакле, потребан је агент, познавалац ситуације, који је у стању да ту ситуацију, усмено или на други начин, пренесе оперативцу (професионални припадник обавештајне службе). Две чињенице су пресудне за агентурни метод. *Прва*, да се ни најсавременијом техником, која се користи за прибављање података о „противницима”, не могу открити њихова воља, намере и планови. Уважавају се достигнућа у осматрачко-извиђачкој, посебно у прслушној техници, којом о некој противничковој намери могу да се прибаве подаци чак и само неколико минута пре отпочињања обављања задатака, али контраобавештајна служба потенцијалне жртве често доводи до погрешних закључака. *Друга*, немогуће је извођење и најједноставније специјалне операције без ослонца на редове потенцијалне жртве, посебно на њеној територији. Многобројне околности и чињенице могу утицати на некога да оствари непрофесионални однос са обавештајном службом матичне или неке стране државе – да постане *агент патриота* или *агент издајник*. Уопштавање разноврсних агентурних случајева, начелно, указује на основне мотиве због којих је лице пристало да, поред свог основног занимања, тајно обавља и задатке по налогу неке обавештајне службе. Патриотизам преовлађује као мотив при опредељењу лица да ступи у тајни однос са неком обавештајном службом, а следе политичко и верско убеђење, новац, болесни каријеризам, авантуризам, љубав, жеља за осветом, мржња, уцена итд. Блиска веза између моћи и обавештајне активности, односно вештине носилаца политичке власти да се правовремено информишу о намерама других, читује се у следећих пет функција/варијабли на основу којих се може анализирати и мерити ефикасност политичке власти/моћ државе: 1/ *функција прикупљања информација*; 2/ *функција доношења одлука*

(може ли држава објединити све ресурсе у једну ефикасну стратегију); 3/ *функција обезбеђења средстава* (како добро држава може обезбедити елементе моћи за постизање стратешких циљева); 4/ *функција избора начина употребе средстава* (колико ефикасно држава може организовати сва средства која поседује); и 5/ *функција отпорности* (колико је држава еластична на захтеве и изазове који долазе од других држава). Имајући у виду ове функције, на основу којих се анализира моћ државе и успешност политичке власти, обавештајна активност је незаобилазна за прву функцију, и има значајну улогу за пету функцију. Јер, када се претходно знају потенцијали и намере других, лакше им се одупрети. Зато обавештајна активност и јесте битан елемент политичке власти, моћ – способност да се утиче на друге на предвидив начин, што је пресудно и кључно за националну безбедност.²⁹

Методe рада обавештајних служби³⁰

²⁹ Младен Бајагић, *Обавештајна активност у систему политичке власти*, Политичка ревија, бр. 2/2011, стр. 354.

³⁰ Исто, стр. 353.

Литература

- [1] Аристотел, *Политика*, Култура, Београд, 1979.
- [2] Aldrich R. J., *Dangerous Liaisons Post-September 11 Intelligence Alliances*, Harvard International review Vol. XXIV, No. 3, fall 2002
- [3] Бајагић, М., *Шпијунажа у XXI веку – Савремени обавештајно-безбедносни системи*, (Друго допуњено издање), МАРСО, Београд, 2010.
- [4] Вејновић, Д., *Државна безбедност – обавештајне службе*, МУП Републике Српске, Бања Лука, 1995.
- [5] Гаћиновић, Р., *Безбедносна функција државе*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- [6] Гаћиновић, Р., *Антитероризам – друго измењено и допуњено издање*, ЈП Службени гласник, Београд, 2015.
- [7] Kalugin O.A. *Window of Opportunity: Russia's role in Coalition Against Terror*, Harvard International Review, Vol. XXIV, No. 3, fall 2002.
- [8] Левков М., *Израелска тајна служба*, Филип Вишњић, Београд, 2001.
- [9] Мијалковски М., *Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима*, Војно дело, број 4-5/95
- [10] Петковић, В. М., *Тајни ратници*, ТЕТРА ГМ, Београд, 1996.
- [11] Пург, А., *Обавештајне службе*, Енотност, Љубљана, 1995.
- [12] Сун Цу Ву, *Вештина ратовања*, Мала војна библиотека, Београд, 1952.
- [13] Стајић, Љ, и Гаћиновић, Р., *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007.
- [14] Савић Андреја, *Увод у државну безбедност*, Виша школа унутрашњих послова Београд, 2002.